

בְּרִידָה הוּא, וְהָא יַעֲקֹב נָדַר נְדָרִים וְלֹא שָׁלִים, וְהָא
 אִתּוּ תַקִּיף מִכָּל בְּעוֹתָרָא וּבְבָנִין בְּכָל מָה
 דְּאֶצְטְרִיד. וְלֹא שָׁלִים נְדָרִים דְּנָדַר קִמְדָּ וְלֹא נִסְבְּתָ
 עוֹנָשָׁא מִנִּיהָ.

מִיָּד וְתֵלַד רַחֵל וְתַקְשׁ בְּלִדְתָהּ. מָאי וְתַקְשׁ.
 דְּאִתְקַשֵּׁי דִינָא לְעֵילָא גַבֵּי מִלְּאָד הַמּוֹת.
 וְאִתְעַנְשׁ יַעֲקֹב בְּהָא. מָאי טַעְמָא, בְּגִין דְּכִתִּיב (משלי
 כב) וְאִם אֵין לָךְ לְשָׁלִים לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתְחַתֶּיךָ.
 וְעַל דָּא מִיתַת רַחֵל וְאִתְמָסַר דִּינָא עַל יָדָא
 דְּמִלְּאָד הַמּוֹת.

וְתָא חַוִּי, בְּשַׁעֲתָא דְּאִתָּא עֵשׂוּ, מָה עֵבַד. וַיִּשֶׂם אֶת
 הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת יַלְדֵיהֶן רֵאשׁוֹנָה וְאֶת לֵאָה
 וַיִּלְדֶּיהָ אַחֲרוֹנִים וְאֶת רַחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרוֹנִים. מָאי
 טַעְמָא, בְּגִין דְּדָחִיל עָלָה דְּרַחֵל, דְּלֹא יִסְתַּבֵּל הַתּוּא
 רְשָׁע בְּשִׁפְרוֹ דִּילָהּ וְלֹא יִקְטָרַג לִיהָ עָלָהּ.

לשון הקודש

הַטַּעַם? מִשּׁוֹם שְׂכֵתוֹב (משלי כב) וְאִם אֵין
 לָךְ לְשָׁלִים לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתְחַתֶּיךָ,
 וְעַל זֶה מִתָּה רַחֵל וְנִמְסַר הַדִּין עַל יָדֵי
 מִלְּאָד הַמּוֹת.

וּבֵא וּרְאֵה, בְּשַׁעֲתָא שְׂבָא עֵשׂוּ, מָה
 עָשָׂה? וַיִּשֶׂם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת יַלְדֵיהֶן
 רֵאשׁוֹנָה וְאֶת לֵאָה וַיִּלְדֶּיהָ אַחֲרוֹנִים וְאֶת
 רַחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרוֹנִים. מָה הַטַּעַם?

בְּרַחֵל. אָמַר לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא,
 וְהֵרִי יַעֲקֹב נָדַר נְדָרוֹ וְלֹא שָׁלִים, וְהֵרִיחוּ
 חֲזָק מִהַכָּל בְּעֵשָׂר וּבְבָנִים וּבְכָל מָה
 שְׁצָרִיךְ, וְלֹא שָׁלִים נָדַרוֹ שֶׁנָּדַר לְפָנֶיךָ,
 וְלֹא לְקַחְתָּ מִמֶּנּוּ עֲנָשׁ?

מִיָּד - וְתֵלַד רַחֵל וְתַקְשׁ בְּלִדְתָהּ. מָה
 זֶה וְתַקְשׁ? שְׁהִתְקַשָּׁה הַדִּין לְמַעְלָה אֲצֵל
 מִלְּאָד הַמּוֹת. וְנִעְנַשׁ יַעֲקֹב בְּזֵה, מָה

תו מה כתיב, ותגשנה השפחות הגה וילדיהן
 ותשתחווין ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו, נשין
 מקמי גוברין. אבל ברחל מה כתיב ואחר גש יוסף
 ורחל, ויוסף מקמי אמיה ואיהו חפא עליה, ועל דא
 כתיב, (בראשית מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין.
 דאסיגי גופיה וחפא על אמיה. עלי עין, עלי עינא
 דההוא רשע.

והכא אתענשת על ידא דיצר הרע דקמרג
 בשעתא דסכנה, ואתענש יעקב על נדרא
 דלא שלים, ודא קשיא ליה ליעקב מפל עקו דעברו
 עליה. ומנלן דבגנייה דיעקב הוה, דכתיב, (בראשית מח)
 מתה עלי רחל. עלי ודאי, על דאחרית נדרי.

רבי יוסי אמר, כתיב, (משלי כז) קללת הנם לא תבא.
 ואוקמוה לו בוי"ו, דאי קללת צדיקא היא,

לשון הקודש

וכסה על אמו. עלי עין - עלי עין של
 אותו רשע.

וכאן נענשה על ידי היצר הרע שקמרג
 בשעת הסכנה, ונענש יעקב על נדר
 שלא שלם, וזה קשה ליעקב מפל
 הצרות שעברו עליו. ומנין לנו שמשום
 יעקב זה היה? שכתוב (שם מח) מתה עלי
 רחל, עלי ודאי, על שאחרתי נדרי.

רבי יוסי אמר, כתוב (משלי כז) קללת הנם

משום שפחד על רחל שלא יסתכל
 אותו רשע בגיפיה ולא יקמרג לו עליה.

עוד מה כתוב? ותגשנה השפחות הגה
 וילדיהן וישתחווין ותגש גם לאה
 וילדיה וישתחוו. נשים מלפני גברים.
 אבל ברחל מה כתוב? ואחר גש יוסף
 ורחל, יוסף מלפני אמו, והוא כסה
 עליה, ועל זה כתוב (בראשית מט) בן פורת
 יוסף בן פורת עלי עין, שהגדיל גופו

אֶפִּילוּ דְלֹא אֶתְכֹּן בָּהּ, בֵּינוֹן דְּנִפְקָא מִפּוֹמִיָּה נָטִיל לָהּ
הַהוּא יִצַּר הָרַע וְקַטְרַג בָּהּ בְּשַׁעֲתָא דְסַפְנָה.

יַעֲקֹב אָמַר, (בראשית לא) עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ
לֹא יִחִיָּהּ. וְאִף עַל גַּב דְּאִיְהוּ לָא הָוּה יָדַע,
נָטִיל לָהּ לְהַחִיָּא מַלְּהָ הַהוּא שְׁטָן דְּאֶשְׁתַּפַּח גַּבִּיְהוּ
תְדִיר בְּבִנֵי נָשָׂא. וְעַל דָּא תַּנִּינָן, לְעוֹלָם לֹא יִפְתַּח
בַּר נֶשׁ פּוֹמִיָּה לְשַׁטְנָא, בְּגִין דְּנָטִיל הַחִיָּא מַלְּהָ וְקַטְרַג
בָּהּ לְעִילָא וְתַתָּא. כָּל שְׁכָן מַלְּהָ דְחָכָם אִו מַלְּהָ
דְּצַדִּיקָא, וְעַל תַּרְיִן אֵלִין אֶתְעַנְשַׁת רַחֵל:

וַיְהִי בְּצֵאת נִפְשָׁהּ בִּי מִתָּהּ. אָמַר רַבִּי אַבְּא וְכִי
בֵּינוֹן דְּאָמַר וַיְהִי בְּצֵאת נִפְשָׁהּ לָא יָדַעְנָא כִּי
מִתָּהּ. אֲלֵא אֶצְטְרִיךְ בְּגִין דְּלֹא אֶחְדַּרְת לְגוֹפָא יִתִּיר,
וּמִיתַת רַחֵל מִיתַת גּוֹפָא, בְּגִין דְּאִית בְּנֵי נָשָׂא
דְּנִפְקֵי נִשְׁמַתִּיהוּ וְאֶחְדַּרְן לְאֶתְרִיְהוּ וּפְמָה דְּאֶתְ

לשון הקודש

משום שנטיל אותו הדבור ומקטרג בו
למעלה ולמטה, כל שכן מלה של חכם
או מלה של צדיק, ועל שני אלה נענשה
רחל.

וַיְהִי בְּצֵאת נִפְשָׁהּ בִּי מִתָּהּ. אָמַר רַבִּי
אַבְּא, וְכִי בֵּינוֹן שְׂאֵמַר וַיְהִי בְּצֵאת נִפְשָׁהּ
לֹא יָדַעְנָו בִּי מִתָּהּ? אֲלֵא צְרִיךְ מִשּׁוּם
שְׂלֵא חִזְרָה לְגוֹפָה יוֹתֵר, וּמִתָּהּ רַחֵל
מִיתַת הַגּוֹף, מִשּׁוּם שְׂיֵשׁ בְּנֵי אָדָם

לֹא תבא, ובארוהו לו בנא"ו. שאם
קללת צדיק היא, אפילו שלא התכונן
בה, בינון שניצאה מפיו נטיל אותה אותו
יצר הרע וקטרג בה בשעת הספנה.

יַעֲקֹב אָמַר (בראשית לא) עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא
אֶת אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחִיָּהּ. וְאִף עַל גַּב שְׂהוּא
לֹא הָיָה יוֹדַע, נָטִיל אוֹתוֹ דְּבַר אוֹתוֹ שְׁטָן
שְׁנַמְצָא תְּמִיד אֲעַל בְּנֵי אָדָם. וְעַל זֶה
שְׁנִינָו, לְעוֹלָם לֹא יִפְתַּח אָדָם פִּיו לְשַׁטָּן,

אָמַר, (שמואל א ל) **וְהָשֵׁב נַפְשׁוֹ** (לפנינו בקרא רוחו. ובדפוס ירושלים איתא גם בזה"ק ותשב רוחו אליו) **אֱלֹיוֹ**, (בראשית מב) **וַיֵּצֵא לִבָּם**, (שיר השירים ה) **נַפְשִׁי יֵצֵאָה בְּדַבְרוֹ**. (מלכים א יז) **לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נִשְׁמָה**. **אֲבָל הָאִי נִפְקַת נִשְׁמָתָהּ וְלֹא אֶתְהַדְרַת לְאַתְרָהּ וּמִיתַת רַחֵל**.

וְהִתְקַרָּא שְׁמוֹ בֶּן אוֹנִי. דְּקָשְׁיוּ דְדִינָא דְאַתְגִּזֵּר עָלֶיהָ. **וַיַּעֲקֹב אֶתְהַדְרָ לִיהָ וְקָשִׁיר לִיהָ לְיַמִּינָא**, בְּגִין דְּמַעְרַב אֶצְטְרִיךְ לְקַשְׂרָא לִיהָ לְיַמִּינָא, וְאַף עַל גַּב דְּאִיהוּ בֶּן אוֹנִי סְטָרָא דְדִינָא קָשְׁיָא, בְּן יַמִּין אִיהוּ, דְּהָא בִּימִינָא אֶתְקַשְׂרַת. וְאַתְקַבְּרַת בְּאַרְחָא כְּמָה דְּאַתְמָר. הָאִי אֶתְגַּלְיָא מִיתַתָּהּ וְקַבּוּרְתָּהּ, אֲבָל לֹאֶה לֹא אֶתְגַּלְיָא מִיתַתָּהּ וְקַבּוּרְתָּהּ. וְאַף עַל גַּב דְּהִנְי אַרְבַּע אַמָּהֵן רָזָא אִית לֹון וְהָא אוּקְמוּתָּהּ: **וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מִצְבָּה עַל קַבּוּרְתָּהּ**, אָמַר רַבִּי יוֹסִי, מָאִי

לשון הקודש

לְקַשְׂרוֹ לְיַמִּין. וְאַף עַל גַּב שְׁהוּא בֶּן אוֹנִי, צַד שֶׁל הַדִּין הַקָּשָׁה - בֶּן יַמִּין הוּא, שְׁהֵרִי בְּיַמִּין הַתְּקַשְׂרָה, וְנִקְבְּרָה בְּדֶרֶךְ כְּמוֹ שְׁנֵתְבָאָר, הֵרִי הַתְּגַלְתָּה מִיתַתָּהּ וְקַבּוּרְתָּהּ, אֲבָל לֹאֶה לֹא הַתְּגַלְתָּה מִיתַתָּהּ וְקַבּוּרְתָּהּ, וְאַף עַל גַּב שְׁאַרְבַּע הָאַמָּהוֹת הִלְלוּ סוּד יֵשׁ לָהֶם, וּבְאַרוּחָהּ.

וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מִצְבָּה עַל קַבּוּרְתָּהּ. אָמַר

שְׁנִשְׁמַתָּם יוֹצֵאת וְחֹזֶרֶת לְמִקּוּמָהּ, כְּמוֹ שְׁנִשְׁמַר (שמואל-א ל) **וְהָשֵׁב רֹחוֹ** [נפשו] **אֱלֹיוֹ**, (בראשית מב) **וַיֵּצֵא לִבָּם**, (שיר ה) **נַפְשִׁי יֵצֵאָה בְּדַבְרוֹ**, (מלכים-א יז) **לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נִשְׁמָה**. אֲבָל זֹו יֵצֵאָה נִשְׁמָתָהּ וְלֹא חֹזֶרֶת לְמִקּוּמָהּ וּמִתָּהּ רַחֵל.

וְהִתְקַרָּא שְׁמוֹ בֶּן אוֹנִי, הַקָּשִׁיוֹת שֶׁל הַדִּין שְׁנִגְזֵר עָלֶיהָ. וַיַּעֲקֹב הַחֲזִיר אוֹתוֹ וְקָשִׁיר אוֹתוֹ לְיַמִּין, מִשּׁוּם שְׁאֵת הַמַּעְרַב צְרִיךְ

טַעַמָּא. בְּגִין דְּלֹא אֶתְכַסֵּיָא אֶתְרָה עַד יוֹמָא דְזַמִּין
קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְאַחֲרֵיָא מִתְיָא. כְּמָה דְאַתְמַר עַד
הַיּוֹם, עַד הַהוּא יוֹמָא מִמָּשׁ.

רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, עַד יוֹמָא דְתַהֲדַר שְׂכִינְתָּא
בְּגִלּוֹתָהּ דְיִשְׂרָאֵל בְּתַהוּמָא אַתְרָה, כְּמָה דְאַתְּ
אָמַר, ^(ירמיה לא) וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרֵיֶךָ נְאֻם יי וְשָׁבוּ בָנִים
לְגִבּוֹלָם. וְדָא אֹמְרָא דְאוּמֵי לָהּ קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.
וְזַמִּינִין יִשְׂרָאֵל פִּד יתּוּבִין מִן גְּלוּתָא, לְקִיּוּמָא עַל
הָהִיא קְבוּרָה דְרַחֵל וְלִמְבַי תַּמּוֹן. כְּמָה דְאִיְהִי בְּכַאֲת
עַל גְּלוּתָהּ דְיִשְׂרָאֵל. וְעַל דָּא כְּתִיב, ^(ירמיה לא) בְּכַי
יָבֹאוּ וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילִים וְגו'. וּכְתִיב, ^(ירמיה לא) כִּי יֵשׁ
שָׂכָר לְפַעֲלֶתְךָ. וּבַהֲהִיא ^(דף קעה ע"ב) שְׁעָתָא זְמִינַת רַחֵל
דְאִיְהִי בְּאַרְחָא לְמַחֲדֵי בְהוּ בְיִשְׂרָאֵל וְעַם שְׂכִינְתָּא
וְאוּקְמוּהָ חֲבַרְיָא:

לשון הקודש

הוא, ועתידים ישראל כשישובו מהגלות
לעמד על אותה קבורת רחל ולבכות
שם, כמו שהיא בכתה על גלות ישראל,
ועל זה כתוב (ש) בבכי יבאו ובתחנונים
אובילים וגו', וכתוב (ש) כי יש שכר
לפעלתך. ובאותה שעה עתידה רחל,
שהיא בדרך, לשמח בישראל ועם
השכינה, ובארוהו החברים.

רבי יוסי, מה הטעם? משום שלא
התבססה מקומה עד היום שעתיד הקדוש
ברוך הוא להחיות מתים, כמו שנאמר
עד היום, עד אותו יום ממש.

רבי יהודה אמר, עד יום שתחזר
שכינה מגלות ישראל באותו מקום,
כמו שנאמר ^(ירמיה לא) ויש תקנה
לאחרייתך נאם ה' וישבו בנים לגבולם.
וזה שבועה שנשבע לה הקדוש ברוך

וַיְהִי בַשָּׁנָן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַחַיָּא וַיִּלְךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב
 אֶת בִּלְהָה פְּלִגְשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיְהִיו
 בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר. רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, וַיְהִי בַשָּׁנָן
 יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַחַיָּא, דְּהָא לֵאָה וְרַחֵל מִיתוּ, וְנִטְלָא
 בֵּיתָא מֵאֵן דְּנִטְיֵל.

וְכִי סִלְקָא דַּעְתָּךְ דְּרְאוּבֵן אֲזִיל וְשָׁכִיב בַּהֲדָה
 דְּבִלְהָה. אֵלָא, כָּל יוֹמָא דְלֵאָה וְרַחֵל שְׁכִינְתָא
 שְׂרִיָּא עֲלֵיהוּ. וְהַשְׂתָּא דְמִיתוּ, שְׁכִינְתָא לָא
 אֶתְפְּרַשְׁת מִן בֵּיתָא, וְשְׂרִיָּא בְּבֵיתָא בְּמִשְׁפָּנָא דְּבִלְהָה.
 וְאֵף עַל גַּב דְּשְׁכִינְתָא בְּעֵיא לְנִטְלָא בֵּיתָא כְּדָקָא
 יְאוּת, אֲלִמְלָא יַעֲקֹב לָא אֲשַׁתְּפַח בְּזוּוּנָא דְכַר וְנוֹקְבָא,
 לָא שְׂרִיָּא שְׁכִינְתָא בְּאֶתְנִילָא בְּבֵיתָא. וְעַל דָּא קַיִימָא
 שְׁכִינְתָא בְּמִשְׁפָּנָא דְּבִלְהָה. וְאַתָּא רְאוּבֵן וּבְגִין דְּחָמָא
 דְּבִלְהָה יִרְתָּא אֶתְרָא דְאַמִּיהָ, אֲזִיל וּבִלְבַל עֲרִסָא. וְעַל
 דְּקַיִימָא שְׁכִינְתָא עֲלָה, כְּתִיב בֵּיהּ וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה.

לשון הקודש

ורחל, שכינה שרתה עליה, ועבשו
 שמתו, שכינה לא נפרדה מהבית,
 ושורה בבית במשכן של בלחה. ואף על
 גב ששכינה רצתה לפלל הבית פראוי,
 אלמלא יעקב לא נמצא בזווג זכר
 ונקבה, לא שורה שכינה בגלוי בבית,
 ועל זה עמדה שכינה במשכן בלחה.
 וכא ראוּבֵן, משום שראה שבלחה

ויהי בשנן ישראל בארץ החיא וילך
 ראוּבֵן וישכב את בלחה פילגש אביו
 וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים
 עשר. רבי אלעזר אמר, ויהי בשנן
 ישראל בארץ החיא, שהרי לאה ורחל
 מתו, ונטלה הבית מי שנטלה.
 וכי יעלה על דעתך שראובן הלך ושכב
 עם בלחה? אלא בכל זמנן של לאה

רַבִּי יִיסָא אָמַר, דְּנִנְאִים עַל הָהוּא עֲרָסָא וְלֹא חֵיִישׁ
 לִיקָרָא דְשְׂכִינְתָא. וּבְגִין כֶּךָ לֹא אֲתַפְּנִים
 מִחוּשְׁפָנָא דְשַׁבְּטִין וְאַתָּא קָרָא וְעֶבֶד חוּשְׁפָנָא. בְּגִין
 כֶּךָ כְּתִיב, בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן. וְאִיהוּ עֶבֶד קָרָא רִישָׁא
 דְּכָל שַׁבְּטִין.

רַבִּי יְהוּדָה פָּתַח וְאָמַר, (הושע יד) פִּי יִשְׂרָאֵל דִּרְכֵי יִי
 וְגו', כָּל אֲרַחוּי דְקִדְשָׁא בְרִיךְ הוּא כְּלָהוּ יִשְׂרָאֵל
 וְאַרְחוּי קָשׁוּט, וּבְגִין עֲלֵמָא לֹא יִדְעִין וְלֹא מִשְׁגִּיחִין
 עַל מַה אֵינֻן קַיִימִין. וְעַל דָּא וְצַדִּיקִים יִלְכוּ בָם, בְּגִין
 דְּאֵינֻן יִדְעִין אֲרַחוּי דְקִדְשָׁא בְרִיךְ הוּא וּמִשְׁתַּדְּלֵי
 בְּאוּרֵייתָא. דְּכָל מָאן דְּאֲשַׁתְּדַל בְּאוּרֵייתָא, אִיהוּ יִדַע
 וְאִזִּיל בְּהוּ דְלֹא סָטִי לִימִינָא וְלִשְׁמָאלָא.

וּפּוֹשְׁעִים יִכְשְׁלוּ בָם, אֵלִין אֵינֻן חֵיבִין דְּלֹא

לשון הקודש

יִשְׂרָאֵל דִּרְכֵי הוּ' וְגו' - כָּל דִּרְכֵי הַקְּדוּשָׁה,
 בְּרוּךְ הוּא כָּלֵם יִשְׂרָאֵל וְדִרְכֵי אֱמֶת, וּבְגִין
 הָעוֹלָם לֹא יוֹדְעִים וְלֹא מִשְׁגִּיחִים עַל
 מַה הֵם עוֹמְדִים. וְעַל זֶה וְצַדִּיקִים יִלְכוּ
 בָם - מִשּׁוּם שֶׁהֵם יוֹדְעִים דִּרְכֵי הַקְּדוּשָׁה
 בְּרוּךְ הוּא וּמִשְׁתַּדְּלִים בַּתּוֹרָה, שֶׁכָּל מִי
 שֶׁמִּשְׁתַּדְּלֵי בַתּוֹרָה, הוּא יוֹדֵעַ וְהוֹלֵךְ
 בָּהֶם שְׂלֵא סוּטָה יְמִינָה וּשְׂמָאלָה.

וּפּוֹשְׁעִים יִכְשְׁלוּ בָם - אֵלֶּה הֵם
 הַרְשָׁעִים שֶׁלֹּא מִשְׁתַּדְּלִים בַּתּוֹרָה וְלֹא

יִרְשָׁה מְקוֹם אָמוֹ, הַלֵּךְ וּבִלְבַל הַמַּטָּה,
 וְעַל שְׁעֵמֻדָּה שְׂכִינָה עָלֶיהָ כְּתוּב בּו
 וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה.

רַבִּי יִיסָא אָמַר, שְׁיִשְׁן עַל אוֹתָהּ מַטָּה
 וְלֹא חָשַׁשׁ לְכַבּוֹד הַשְּׂכִינָה, וּמִשּׁוּם כֶּךָ
 לֹא נִפְנֵם מִחֻשְׁבוֹן הַשְּׂבָטִים, וּבֹא הַפְּסוּק
 וְעָשָׂה חֻשְׁבוֹן מִשּׁוּם כֶּךָ כְּתוּב בְּכוֹר
 יַעֲקֹב רְאוּבֵן, וְהַפְּסוּק עָשָׂה אוֹתוֹ רֹאשׁ
 לְכָל הַשְּׂבָטִים.

רַבִּי יְהוּדָה פָּתַח וְאָמַר, (הושע יד) פִּי